

JÓKAI ANNA

A kezdet vége felől

MEZEI ANDRÁS 70 ÉVES

Egy kérdő-faggatózó fiú-lélek, a próféták ősz hajával; zilált glória a szív alakú koponya körül; közönyt robbantó nyugtalanság, gyermeki rácsodálkozás a fásult világra, amely megfér az atyákra jellemző megbocsátó bölcsességgel: ez az ember, akit mi Mezei Andrásként szeretünk – s ez az ember, akit mások – talán éppen mindezért – eljelentékteleníteni iparkodnak. Hiszen nem divat manapság válaszokért ostromolni az Istenséget, nem ildomos sebeinket kitakarni, elavult az önvizsgálat, s a gyűlölet tamtam dobjai messzebbre szólnak, mint a szeretet hárfáján a sajnós emberkéz-lazította húrok. Hiszen sokan azt sulykolják, olyan verseket kell írni, hogy *csak az a vers*, ami megzavart nihil-állapotával arra ad alkalmat, hogy az olvasó maga is, a gondolkodást megkerülve, saját zavarodottságát igazolhassa vele. Zseni-tudat, zsenialitás nélkül: veszéyes, de általános. Az önvizsgáló, hivatott tehetség: áldásos, de ritka. Van, aki tapicskol a sikerben: a művét ájultan imádja. A *valódi* költőnek azonban sosincs csúcserzete; mindig hiányban él, holott nagyon is biztosan tud valamiféle lét-betöltöttségről, amit szüntelenül kutat-keres. A fiatal Mezei András őszintén panaszojja:

*„Valamiért leküldtek egyszer
még kisgyerekkoromban,
valami jóért. A cédula
nem tudom, hol van,*

*s azóta is utcán bolyongva
nem merek hazamenni.
Izzadt tenyeremben a pénzzel
koldulok: semmi, semmi.”*

A cáfolat a mi dolgunk. Az érzellemmel nem szétparancsolt de az érzelmekkel igenis bátran dúsitott cáfolat: Mezei András, Bandi, hál' Istennek nem így van: te már nem üres kézzel, a talentumot eltékozolva fogsz az útra indító Erőhöz visszatérni. Hogy mit viszel magaddal, mint költészeted esszenciáját, próbáljuk meg ország-világ előtt számbavenni; mert Istent – sem a büntetőt, sem a könyörülőt – nem kell meggyőzni. Könyvében ott van bevésve a teljesítmény, napról napra szaporodó jelekkel; ott nincs cenzor, aki beletörölne, ott nem érvényes a hideg, pihent kritikus elme, hogy az ítéletet csakazértis felülírja. Vannak költők, akikről imádnak a hivatást szakszerűen művelők elmélkedni. A semmit-mondásról lehet a leglátványosabb tanulmányokat közölni. Az ítézés mindentudóként tetszeleghet, hiszen azt tesz a szöveg mögé, amit csak akar: a szövegnek nincs önereje, hogy a ráborított értelmezést levesse. Mezei András verseivel azonban bajos visszaélni: ezek a versek nem engedik meg, hogy teóriákkal nyakon öntsék, nincs szükségük sem a didaktikus, leegyszerűsítő magyarázatra, sem az elkent, ködösítő tudálékosságra. Az irigyek bűnéül róhatják fel, hogy a művei szavalhatóak, pódiumról is hatásosak. Motyogásra, ellilásításra persze nem alkalmasak, teátrális hang-

szál-bözögtetésre, széles gesztusokra se csábítanak. Ő szabad alkotó, nem szorul közvetítőre. Világos olvasata van, birtokbavehető, használható – no nem politikai praktikákra, hanem ön- és közjobbításra. Megérinti a lelket, kaput kínál a szellem befogadására. Sokrétegű, de nem mesterségesen bonyolított líra ez; szeretet-szó, a gyűlölködéssre nem ad municiót...! „Jobban igyekszem szeretni benneteket, mint ahogy ti szerettek engem” – ezt sugallja egy olyan korban, amikor sajnos nem kevesen azt hirdetik, nyíltan, s arra büszkék, hogy a gyűlöletre még nagyobb gyűlölettel képesek licitálni.

Mezei András szívesen beszél kettős kötődéséről: megszenvedett azért, hogy magyar maradhasson, s közben zsidóságát is természetesen viselhesse. Ebben a vállalkozásban felelősség van: azzal azonosulni, ami az erkölcsi jóban rokoníthat, de *részrehajlás nélkül* elutasítani mindent, minden oldalról, ami embertársunk kárára tör, korrekciót színélve tovább-torzít, békítés helyett háborúságot szül. Nincsenek bombasztikus frázisai, sem bosszú-áriái. Nem tömjénez, de nem is átkozódik. Nem felejtí a népén esett szörnyű bűntettet – de elég tágas a szíve, elég nyitott az esze, hogy mások más-ként-keserves szenvedését is látva-lássa. Kettős kötődés? Sokszoros kötelék fűzi a léthez: ő a paraszti életet tapasztalatból ismerő nógrádi fiúcska, az erzsébetvárosi szegény kis kamasz, a megalázott láger-lakó, Pest és Buda szerelmetes polgára, országa építője, Izrael zarándoka – s minden körülményben, mindenek fölött Isten elkószált gyermeke, rögös úton hazafelé. Mindenesetre kevés költőnek adatott, hogy egy születésen belül ennyi világot élhessen meg – s hogy minderről egyforma érvényességgel tudjon szólni. A bölcső-táj emlékéit, a falu-élményt, a földmunka nehéz aprólékosságát idéző verseit bármely antológia Illyés Gyula mellé szerkeszthetné. Ő maga így jelöli meg eredetét:

*„Mint kit a vízszintesből a függőlegesbe
emelnek csecsemőként, s emelőre billen a feje,
ott vagyok honn, ahol születtem,*

.....
*ha tárgyba ütközik, üvegpohárban csilingel
ezüstanállal Ő, az ismeretlen,
ki rejtve marad előttem és ott alszom el,
ahová fölemeltek a kezek, hónom alatt,
öreg bordáimon még ott tapad az Ő tenyere,
várom, hogy Ő tegyen le a függőlegesből
vízszintesbe.”*

(Eredet)

Szemérmes, megbonthatatlan kötelék ez: a felnőtt, mégis örök gyermeket éltében-holtában az anyjához kötő. József Attila *Mama* c. versével párhuzamos Mezei András *Anyá-ja*:

*„Ölheltem még kis fejét,
töppedt haját. Még láthatom
kék szemében a méz-fehér
az üres, végleges szobát,*

*ahogy még néha kitekint
a visszanyúló ablakon
csupaszon, rezzenéstelenül
fiára itt bent – láthatom:*

*végül a szeretet marad,
megtartván, mint a rettenet
a leépülő szervezet
üveges idegsejtjeit,*

*a féltéssel betöltve még
mint szörnyű réseit az ég,
az elme repedéseit.
Vállát fogom. Mellettem ül.”*

A tragikum az, amit már oly korán megérez: az aratásnak egy parányi mellék-ügyét teszi verse főeseményévé. A kaszával kettévágott pocok

*„...kivérzett,
míg az aratók észre se vették, hogy
a föltépett hús elevenében
megállt a nap ott a mezőben”*

(Aratáskor)

Az *Ebéd a mezőn* paraszti szertartása szociográfiába illő pontosságú; a *Talpalatnyi föld* híres filmkockái kíváncsognak ide, de más szférában emeli a befejezés csendes szomorúsága, az a csendes szomorúság, ami Mezei András csaknem valamennyi lírai hőstét, voltaképpen önmagát belengi:

*„...Az üres
láboskát a fiú a fehér asztalkendőbe
köti. Horpadt gyomorral
hazaballag...
Lábnyma ég a porban”*

Gondolnánk, ha a juhász birkagulyást főz, abban nincs poézis. Mezei, a valóság hű leíráson túl – mégis, merészen asszociál: az oda-vissza mozdulat, a keverés megfontoltsága a bográcsban a Teremtés ősz-mozdulatát idézi. Mondhatnánk, egy „sült-realista” életképet transzponál a szakralitás síkjára. A látható valóság nála soha nem billen el, biztosan áll az anyagi talajon, de folyton-folyvást nyújtózkodva magasabb régiókban bomlik ki igazán. A nagy költészetnek nincs kicsi téma, mert a cseppben is meglátja a tengert. A közepes költő az, aki minél nagyobbat markol, annál kevesebb marad a markában.

Mezei András hosszú vándorlásában nem pihen meg, hogy a tömött tarisznnyában kutakodjon: mit dobjon ki, mi a felesleg; nem szortírozza finnyásan a múltat, „ezt cipelem, ezt nem”, amit Isten a hátára tett, viszi végig. A falu után az erzsébetvárosi milió, a terek, gangok világa is halálíg kísérik:

„Rózsa utca

*Hol laksz, fiam? – Ha kérdezik,
halálszórójában is,
arcok alatt egy idegen utcán
forogsz, hogy feleljél nekik:*

*torkából torkok súgjak
Aggból a fulladó gyerek:*

*Rózsa utca tizennyolc bé
első emelet tizenegy!"*

Mándy szerette így, prózában-legendásan a nyolcadik kerületet, a satnya fákat, a poros grundokat. Mezei verseiben hallható a kapucsengő, szagolható a pékség illata, a vasárnapi húsleves és a bodzaillat, a lépcső torzóként is a láb alá simul, pattog a labda, sír az apa hegedűje, lóbálják a faszenes vasalót, zubog kifele a lúgos víz a kidugaszott teknő alján, a leplombált villanyóra könyörtelenül őrzi a sötétet...mégis, mégis az apai sugallat: „A rossz is öröm, a baj is jó, fiam.” Költőnk Budapestet pedig már a szerelmes hangján szólongatja, izzik a naplemente, a Lánchídnak lelke van, a Halászbástyán trónon ül a magyar király, bőrig ázik a Tabán, a Gellérthegy mögött hajnalodik, a Gresham palota elefántjai bámulnak minket álmosan...A Vörösmarty téren, a Gerbaud teraszán fúj a szél, Zelk Zoltán, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik, Pilinszky, Weöres emlékét hozza – s bizony ötvenhatét:

*„...mert volt idő, melyben a fákon
egy-egy levéllel a szavak
őszvi viharba szabadulva,
csörögve, megcsavarodva
átviharozták Hunniát,
s most falevél vagy egy veréb
mit fúj a szél
a Vörösmarty téren át.”*

(Mert volt idő...)

A hitvallásba Jeruzsálem is belejátszik, *Két égbolt alatt*, innen-oda, onnan-ide ingázik a lélek

*„különösképpen, ha a
hidakon hajtok át, akkor
érezem, hogy én ide
tartozom, – a két város
közötti acélíveken
lebegő mennyei
Jeruzsálemben – vagyok
árnyékként átsuhanó*

utas...

*de a csillagok kavics-
mezői nekem világítanak
Ur városából induló
ősapám talpnyoma kivilágosodik*

*itt a Lánchíd fölötti
égen, melynek kárpitja
úgy szakad rám, mint a vég-
itéleti boldog teljesség.”*

Jelkép-hordozó Mezei András vonzódása a hidakhoz; hiszen ő maga is híd-szerepet vállal. Közvetíteni akar és nem szétperelni. Izrael – a felfoghatatlan szörnyűségek után

– mint a jóságban csalódott fiatal férfit negyvenkilencben magához vonzza: „Hazamentem az idegenbe; anyáméból apanyelvembe.” Lelkes építő, sivatag-szelídítő, régmúltban merítkező, de valahogy mégis véglegesen otthon. Erről a furcsa életérzésről az *Altelegóm I* sok mindent elmond:

„Sápadt, kékszemű, pajeszos fiú,
fehérbőrű és vereshajú,
karimás, sötét, nagy kalapban
áll az utcán Jeruzsálemben...

.....
nem ide, oda tartozik
kis lelke a felső világba,
ott van honn, de
(épp hogy csak) itt van.”

Mezei András Izraelbe-vágyódásának nincs politikai színezete. Ő egy közösségbe vágyott mindig, ahol testvér lehet; ahol testvérként szeretik, nem csak holmi jövevénynek kijáró udvariassággal. Valami mégis visszahúzza: itt akarta – akarja, magyar földön, a mindennél több *embertestvériséget* megtalálni. Ezért feszül ki ma is hídként a különböző csoportosulások közt, keresve ami összeköt, és mérlegelve, ami elválaszt. Cselekvő, feladatos lény: megbízatása nem politikai eredetű; valójában akkor sem volt az, amikor még pályája elején talán ilyen álorcát is viselt. Az *Asztronauta* c. versében írja:

„...nem elvágyódni kell, hanem ide, ide kell
újra lejönni az ember fiának
le-jön-ni, IDE.”

Nem véletlen a szótagolás, ezzel vési a lélekbe a parancsot. Lejönni ide, ahol népével megeshetett, ami megese. A magyar irodalom leggyönyörűbb, örökké-émlékeztető siratóit Ő sirja el: nem fél a természetes, borzalmas részletektől, de van ereje a mélységből is a magassághoz szólni:

„Isten trónusa kiolvadt,
Aranya megsetétedett.
Énistenem, Jóistenem,
áldassék így is a neved:

.....
Megvakult szemünk szívárványa
nem láttatja, de föl-fölcsillog
a szeretet rémalkonyán is
a mélyből, a betlehemi csillag.”

(Mélyből)

A *Deportált nők* képét beleégeti a tudatba, de az elkövetők kárhozott sorából van mersze kiemelni a kivételt:

„A németet, aki kenyeret adott ki nekem
lakása ablakán, kirángatták mellém
a gyalogmenetbe. A töretet, mit
visszaadhattam neki a lágerben este

*elfogadta. Ma is erőt ad, hogy
egybeesett a Húsvét, Peszáh értelme,
hogy azóta nem idegen tőlem
az Ő vére és az Ő teste.”*

(A németet...)

Mezei András költői alkatában három nagy poétánk attitűdje békül össze, s hoz létre újat, saját, tragikus élethelyzetét a végsőkig megélve. Lét-versei Pilinszkyvel rokonítják. Félreértés ne essék, nem utánzásról, hanem a világban elfoglalt alapállásról van szó:

*„Megszállták súlyos angyalok
csontjaimat, miként a fát
összel a madarak.
Nem melegít, szárít a nap.*

*Ma Isten-vér, madár meleg
bugyolál talpig engemet.
Édes-sötétű rettenet:
örömmül téged tettelek.”*

(Szólításokra)

Vagy ez a négy soros remeklés:

*„Se odakint, se idebent,
befalazva a ráma.
Valaki visszanez lebúnyt
szememből önmagára.”*

(Ráma)

Szerelem-élményei József Attilához közelítik:

*„A szögesdrót megváltatik,
mert én Te vagy, s te Én vagyok:
fényes csöndjűekkel pártomon,
kipeckelt szájú csillagok.”*

(Szerelem)

A *Rejtett szobor* mottója utal is József Attilára, miközben a szeretett lény belső szerkezetét kutatja:

*„...A kirajzó értelem
székesegyháza homlokod.
Szemedben kettős gyertyaláng,
kiolthatatlanul lobog.”*

Ady Endre öngyötrő lázadása Mezei Andrásnak talán éppen a legnagyobb versében talál folytatásra. A *Hagyd a népedet* c. monumentális, negatívba fordított könyörgésből lehet, de nem szabad idézni. Ez a vers *az, ami*. Elejétől-végéig ismerni kell, s aki írta, azt nagyon szeretni. Mert *csak* a szeretet segít. Különben rettenet ül az ezredvégen. *Anti-genezis* roppantja össze a földet. Hatalmas látomás ez – ahogy a semmibe omlik minden:

*„Az időtlen idők felett
szétszóródnak a csillagok.*

*Az időtlen idők alatt
látni a fekete napot.*

*Szétoszlanak a por porán
majdan az idő rostjai.
Legyen sötét! – És lőn sötét,
de ki fogja kimondani?”*

Harcol a végleges nihil képzelete a költői alkatban a megmenekülés reményével.
Lesz-e bárka? – kérdezi Mezei András.

*„Lesz-e bárka, mely megtelik majd
minden égi és földi fénnel?
Visszatérnek-e madarak
csőrükben oxigénnel?”*

S miközben ő maga a legszorgalmasabb bárka-építő, ironizál is – de ez az ironia neki fáj legjobban.

*„Nagyok voltak az elhatározások.
Szépek voltak a hegyibeszédek.
Aztán csöndben hazamentünk-
ez a század is így ért hát véget?”*

(Századvég)

Mezei Andrásnak nincs nyálas optimizmusa, de szerencsére a beszáradt pesszimizmust sem tűri. A nyolcvanas évek végén mond erről valami fontosat: „Az apokalipszis vagy az új genezis előtt állunk-e?... Nincs más lehetőség a boldogulásra... mint nem a földrajzi, hanem a szellemi térben való terjeszkedés... A biológiai és szellemi energiákkal való gazdálkodás új jövőjének megalapozása mikro- és makroméretekből, hogy ez a századvég ne az emberiség végének kezdete, hanem egy rossz kezdet legvége legyen.” S bár válogatott verseinek kötete *A vég kezdete felől* címet viseli, ezért mi mégis joggal remélve-hihetjük, hátha megfordítható: gonosz energiákat használó kezdet után mi magunkon múlik a jövő. Mezei András mindent megtesz ezért: a gyakorlatot és a filozófiai mérlegelést képes együtt-működtetni. Őszinte ember, esendőségét az állítólagos „csalhatatlanok” közt megvallja. Olyan közösségi lény, aki mégis – lelke mélyén – valami büszke magányt megtart magának. Részvétét a szegények, szerencsétlenek, kiszolgáltatottak iránt meg nem tagadja:

*„Legalább éjszakára takard be a Te fiadat,
mert az ő meztelensége teremted
begyógyíthatatlan fekélye, Uram,
Halld meg könyörgésemet. Könyörgésüket.”*

(Vedd őket, Uram)

Mezei András teszi a dolgát. Hetven éves korára jelenséggé vált Magyarországon. A magyar nyelvbe elszegődött, fontos költő.

*„...Kétezer év siralma, hét magyar évszázad –
Erős vár a mi nyelvünk, Istenem, ez a házad.”*

(Ez a házad)

DOMOKOS MÁTYÁS

Kérdés kérdés hátán*

Két esztendővel ezelőtt a *Tiszatáj* körkérdést intézett szellemi életünk jó néhány jeles képviselőjéhez, s a beérkezett válaszokat előbb a lapban közölte folyamatosan a szerkesztőség, 2000 őszén pedig a *Tiszatáj*-könyvek sorozatában is közre adta a folyóirat ösztönzésére született negyvennégy írást, nyilván azzal a céllal, hogy nemzeti helyzet-tudatunk mai állapotáról árulkodó ankét visszhangját ily módon is megnövelje. Azt hiszem, ez az elképzelés minden bizonnyal megvalósul, mert az olvasó, ha kezébe veszi ezt a szép kiállítású könyvet és tallózni kezd a gondolatébresztő esszék, tanulmányok között, ahogyan ezt magamon is tapasztaltam, szinte reflexszerűen beszáll a *Tiszatáj* hasábjain kialakult virtuális kerekasztal-eszmecsérébe, s elkerülhetetlenül arra gondol, hogy vajon személy szerint ő, ugyan mit is válaszolna a „Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?” kérdéseire, amelyeket a kezében tartott kiadvány címében is hordoz?

Szeretnék mindenkit megnyugtatni: eszem ágába sincs, hogy e könyvbemutató ürügyén előhozakodjak azokkal az elképzelésekkel és feltételezésekkel, amelyeket a *Tiszatáj* kérdései, de azt hiszem, indokoltan mondhatnám úgy is, hogy az egész magyar élet ezredfordulós sorskérdései bennem is fölvernek. S ennek igen egyszerű oka van: ha magamba nézek, őszintén be kell vallanom, hogy ellentétben azokkal a honfitársainkkal, akik fénylő ábrándjaikban különféle mitikus és mesés – például sumér, szkitha, vagy pártus – eredetet koholnak a magyarságnak (az ilyen mitológéák megszállottjai egyébként nem kaptak szót, hálisítenek, ebben a könyvben) – nekem bizony fogalmam sincs róla, hogy milyen atyafisággal büszkélkedhetett az idők kezdetén őseink törzse. De nem sejttem azt sem, hogy merre tart Ady Endre Kárpát-medencébe „tévedt lovasa”, s hogy a mi történelmi időnkben kielevenedő, nagyonis valóságos rémek között rátalál-e majd a helyes útra, s hogy azon milyen jövő várja. (Legfeljebb sejtelmeim, s talán nem indokolatlan balsejtelmeim vannak; nehogy az Európához való visszazárkózás nagy igyekezetében hirtelen Belga-Kongóban találjuk magunkat, miközben „fénylő tajték után fut a magyar”, ahogyan Weöres Sándor jellemezte történelmünk egy másik nehéz órájában Bolond Istók-i hajlandóságunkat, amelynek „száz ébrenlétnél többet ér egy álom.”) Nem vagyok ugyan hivatásos pesszimista jövőnket illetően, de ki tagadhatná például Vekerdi László egyik tanulmánya figyelmeztetésének az igazságát, hogy a piacgazdasági feudalizmus veszélye reális fenyegetés, hiszen a „modern világgazdasági rendszerbe eleve be van építve, strukturálisan, gazdaság és szegénység területi megoszlása is, nemcsak a társadalmi.” S nyugaton, ahol a globalizáció ideológiája és gyakorlata megszületett, már azt is tudják, ami felett mi legszívesebben szemet hunynánk, hogy a makrogazdasági mutatók, a GDP növekedésével párhuzamosan elkerülhetetlenül együtt jár a szegénység növekedése is.

* Elhangzott 2000. október 16-án, Szegeden, a *Tiszatáj* folyóirat „Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?” című kötetének bemutatóján.

Ezek a szorongató kérdések, mint mindenkit, engem is foglalkoztatnak, folyamatosan nyugtalanítanak, de végül is arra kell gondolnom, hogy azért nem találok magamban választ, mert talán éppen attól igaziak, nyugtalanítóan elevenek, hogy nincs is rájuk megnyugtató válasz. S amikor a könyv olvasása közben rátaláltam a tudós régész: Trogmayer Ottó megállapítására, aki a cikke befejező soraiban levonja a végkövetkeztetést, hogy a Tiszatáj körkérdése voltaképpen megválaszolhatatlan, megnyugodtam, hogy ebben az érzésben sem vagyok egyedül, mert úgy vagyunk ezzel is, mint a gondolkodás és a lét végső kérdéseivel, amik sebző terhei az emberi egzisztenciának történelmi útja során, a megoldás reménye nélkül, mégsem dobhatja ki őket a tudatából. S ugyanígy: a *Tiszatáj*-beli kérdések problematikájának a megoldhatatlansága, kizárólagos és egyedül üdvözítő érvényű megválaszolásának nyilvánvaló lehetetlensége se mentheti föl a gondolkodó és önismeretre vágyó magyar embereket a lehetséges válaszok keresésének a kötelessége, sőt: kényszere alól, mert van itt egy kérdés, a középső, a „Mik vagyunk?” kérdése, a nemzeti önismeret kérdése, aminek a megválaszolása, ne féljünk a kissé patetikusnak tetsző, s a 19. század nagy reformnemzedéke kedvelt kifejezésétől: hazafiúi kötelességünk, mert „az ádáz nemzeti öncélúság” kísértéseitől (Fülep Lajos formulája) vagy a posztmodern relativizmus cinizmusától egyaránt mentes tisztánlátásra a magyarság józanul gondolkodni képes részének sohasem volt égetőbb szüksége, mint az új évezred küszöbén, amikor a bőrünkön érezzük az élet magyar útjának az irányát és minőségét meghatározó világtrendek nyomását.

Erre nekünk kell tudnunk a választ, hogy ne helyettünk válaszoljanak mások. Úgy vélem, ez a mélyen átértett intellektuális erkölcsi gond és felelősség készítetett ennyi kiváló szerzőt, hogy tollat ragadjon és szembenézzen a körkérdésekben rejlő kihívásokkal. S ha szabad továbbra is személyes hangon szólnom, én éppen ezt a középső kérdést érzem a legsúlyosabb, de ugyanakkor a leginkább megoldható feladványnak, mert a „Mi a magyar, *most*” kérdésére, amely természetesen magába zárja azt is, hogy mit tartunk arról, mi *volt* a magyar évszázadokon át, évezredekken át, s hogy mi *lehet* – lehetne – a jövő évezredben a magyar; csak a szükséges önvizsgálat eredményeképpen találhatunk helytálló válaszokat, amelyek egy mondhatni: létfontosságú nemzeti stratégia alapjául szolgálhatnak. Persze ennek ára van, amit nem szeretünk megfizetni; ehhez hályogműtétek sorát kell(ene) elvégeznünk magunkon, hogy kikerülhessük a beteg magyar valóságérzék alattomos csapdáit; ki kellene metszeni tudatunkból és zsigereinkből, még hozzá érzéstelenítés nélkül, azokat a délibábos illúziókat és „csalálmokat” (megint egy reformkori szó!), amelyek mindig megzavarták és megzavarják ma is tájékozódási ösztönünket, mint a mágnestűt az alája csempészett vasdarab.

Az asztronautikában használatos egy kifejezés: a „black out”. Ez annak a néhány percnak a megnevezése, amikor a Földre visszatérő űrhajó belép a légterbe, s néhány percre megszakad az irányítóközponttal az összeköttetése. Túlzás-e, ha azt mondom, hogy mostanság egyfajta *black out* történelmi pillanatában hajózunk? nemcsak mi; az egész emberiség. A hagyománytól növekvő szakadék választ el bennünket, az ismeretlen jövő növekvő szorongással tölt el mindenkit. S hogy ismét egy költőt idézzek, ezúttal egy angol költőt, John Keatsét: „a póre igazat elbírní s a helyzettel szembenézni, ez a legfőbb erő.” Erre a legfőbb erőre volna ma kiváltképpen szükségünk. – De honnan merítsük ezt az erőt?

Ami engem illet: én a magyar önismeret leghívebb tükrét, minden történelmi, társadalmi és emberi szituációban leginkább megbízható és útbaindító iránytűjét a magyar kultúrában találtam meg a magam számára. Ebbe, kell-e mondanom, nemcsak a

költészet, nemcsak az irodalom és a művészetek világa tartozik bele, de a tudomány, az oktatás, sőt: a termelés kultúrája is. Meggyőződésem, hogy mindannak, amit a magyarság létrehozott, vagy ha tetszik: történelme során kiszenvedett magából, ez a legértékesebb, s legidőtállóbb hozadéka. Ez a mi igazi irányítóközpontunk. A benne felhalmozódott tapasztalat, biztatás, hogy talán mégsem vagyunk egy nemzetnél sem alábbvalóak, s a figyelmeztetés „útálatos, szerelmes nációnk” hibáira, hogy azért el ne bízzuk magunkat, átsegíthet bennünket az előttünk álló kritikus történelmi évfordulón. Merjük végre tudomásul venni, hogy olyanok vagyunk, amilyenek kultúránk tükrében mutatkozunk. (Persze jó néhányan ugyanezért legszívesebben földhöz csapnák, s csapják ma is, ezt a tükröt.) De ezzel párhuzamosan, miheztartás végett, nem árt belepillantanunk abba a másik tükörbe is, amelyben közelebbi és távolabbi szomszédaink rólunk alkotott nézetei és ítéletei verődnek vissza, szinte a honfoglalástól fogva, ahogyan ezt Kristó Gyula tanulmánya taglalja, s aminek az lehet a többi nép kollektív tudatalattijában a meggyökereztetője, hogy a honfoglaló magyarság volt az egyetlen nem őshonos európai nép, amelyet nem sodortak el a népvándorlás hullámai, hanem szuverén államot tudott alapítani és évszázadokon át fenntartani a Kárpát-medencében.

Nem a túlzásba vitt önostorozás mazochista kéje, s nem a következmények nélküli „beolvasások” nihilisztikus mámorja juttat el bennünket az igazi magyar önismerethez. Mi ugyanis hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy mindent tudunk, mert keserves történelmünk mindenre megtaníthatott bennünket (csak arra az egyre nem, amit Kosáry Domokos szokott mondogatni, hogy múltunk a túlélés, a megmaradás sikertörténete), ezért nekünk arra már nincs is szükségünk, hogy az eredetig visszanyomozhatatlan történelmet a láthatatlan jövővel összekötő jelenlegi állapotunk tényeit és tapasztalatait elfogulatlanul szemügyre vegyük és annak az embernek a nyugalmával elemezzük, aki tudja, hogy mit akar. Tudjuk-e? Mert ha nem vagyunk képesek mozgósítani magunkban az ehhez szükséges legnagyobb erőt, akkor már csak Babits kérdését ismételhetik (rém)álmaink: azt, hogy „milyen lesz magyar nélkül a világ”. – Végiggondolva mindazt, kérdést kérdés hátán, amire nem tudok válaszolni, végül is megértettem, hogy a *Tisztatáj* körkérdés-sorozatának és a belőle lett könyvnek a legfontosabb üzenete számomra az – *indítéka*.